

CLARIFICAREA PRINCIPIULUI *NON BIS IN IDEM* ÎN CAZURI DE CONDAMNARE A PERSONELOR PENTRU CRIMELE CONTRA UMANITĂȚII

George LAZĂR

Universitatea de Stat din Moldova

Problema științifică de importanță majoră abordată în cadrul acestui mesaj științific rezidă în identificarea particularităților aplicării principiului *non bis in idem* în cadrul urmăririi penale, extrădării și pedepsirii persoanelor care au comis crime împotriva umanității.

Pentru a obține un răspuns clar și exhaustiv la acest subiect, urmează să ne aprofundăm în analiza doctrinei procesual penale generale ale principiului *non bis in idem*, precum și a unor surse științifice speciale consacrate problemelor de aplicare a acestui principiu în cazul crimelor contra umanității.

Cuvinte-cheie: *principiul non bis in idem, aceeași faptă, condamnarea persoanei, crimă contra umanității, crimă de război, jurisprudență internațională, competența instanței de judecată, crime ordinare, crime internaționale, gravitatea faptei infracționale.*

CLARIFICATION CONCERNING THE PRINCIPLE OF *NON BIS IN IDEM* IN THE CASES OF PERSONS' CONVICTION FOR CRIMES AGAINST HUMANITY

The major scientific problem which has been analyzed in the realm of this scientific research is considered to be identification of the peculiarities of the principle *non bis in idem* in the process of criminal prosecution, extradition and criminal punishment of the persons who have committed crimes against humanity.

In order to obtain a clear answer regarding this problem we have to be involved in the doctrinaire analysis of the criminal procedure theory of *non bis in idem* principle, as well as of some special scientific problems of its application in the cases of crimes against humanity.

Keywords: *non bis in idem principle, the same act, conviction of the person, crimes against humanity, war crimes, international jurisprudence, competence of the judicial instance, ordinary crimes, international crimes, gravity of a criminal offence.*

Vom începe analiza propriu-zisă a problemei conturate cu identificarea unui eveniment internațional important. Astfel, la 3 decembrie 1973 Adunarea Generală a ONU a adoptat un document în care a proclamat câteva principii deosebit de importante, și anume:

- crimele de război și cele contra umanității, indiferent de locul sau momentul unde și când au fost comise, trebuie să facă obiectul unor anchete, iar indivizii contra cărora există probe că ar fi comis astfel de crime trebuie să fie urmăriți, arestați, trimiși în judecată și, dacă se dovedește vinovăția lor, să fie pedepsiți;
- statele vor coopera în scopul identificării, arestării și judecării celor care au săvârșit asemenea infracțiuni și nu vor lua nicio măsură legislativă sau de altă natură care ar putea să aducă atingere obligațiilor internaționale asumate în legătură cu identificarea, arestarea, extrădarea și pedepsirea persoanelor vinovate de crime de război și de crime contra umanității [4].

Principiul exprimat prin maxima latină *ne bis in idem* sau *non bis in idem*, care are înțelesul „*nu de două ori același lucru*”, înseamnă că o persoană nu poate fi condamnată de două ori pentru aceeași faptă.

Expresia inițială, în limba latină, provine din dreptul privat roman: *bis de eadem re ne sit actio*, referindu-se la faptul că părțile sunt legate, obligate de rezultatul acțiunii, de finalul procesului și că nu mai pot introduce o nouă acțiune.

În epoca modernă acest principiu este inerent noțiunii de stat de drept. Astfel, atunci când societatea și-a exercitat dreptul legitim de a pedepsi autorul unei infracțiuni după normele sale, aceasta și-a epuizat dreptul de urmărire și, așadar, nu mai are puterea de a sancționa persoana condamnată deja pentru această faptă.

Prin urmare, principiul menționat este indisolubil legat de *principiul autorității de lucru judecat*, precum și de *principiul proporționalității pedepselor*, în temeiul căruia sancțiunea trebuie să fie proporțională cu gravitatea faptelor urmărite.

Multă vreme, principiul *non bis in idem* nu a fost recunoscut și/sau respectat pe plan internațional. Datorită mobilității în continuă creștere, globalizării, ținându-se seama de principiile teritorialității, personalității și universalității, o persoană poate fi urmărită și chiar condamnată pentru aceeași faptă de două sau chiar de

mai multe ori. Un asemenea fapt echivalează cu o dublă urmărire și pedepsire, ceea ce este injust și nedrept atât din punct de vedere social, cât și din cel al politicii de drept penal.

După cum corect menționează M.Gorunescu, principiul *non bis in idem* pune în balanță două drepturi legitime din dreptul procesual penal:

- *pe de o parte, există dreptul societății de a obține condamnarea oricărei persoane care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală;*
- *pe de altă parte, dreptul acuzatului de a ști că procesul penal finalizat nu poate fi repus în discuție* [2, p.99-116].

Spre deosebire de alte sisteme de drept, principiul *non bis in idem* nu are o consfințire legală expresă în dreptul procesual, ci este recunoscut ca fiind efectul negativ al autorității de lucru judecat.

Totodată, dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori este prevăzut în mod expres de către Protocolul nr.7 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, la art.4. Privit din punctul de vedere al persoanei, principiul *non bis in idem* este destinat să garanteze persoanei condamnate că, atunci când și-a executat pedeapsa, aceasta și-a „achitat datorია” față de societate și poate astfel să-și reia locul fără a trebui să se teamă de noi procese. Prin urmare, acesta răspunde unei duble cerințe de echitate și de securitate juridică [1].

În doctrina contemporană românească, în mod tradițional se arată că una dintre cauzele care justifică atacarea în cale de atac extraordinară a unei hotărâri este cea în care „*autoritatea lucrului judecat*” este violată prin aceea că împotriva unei persoane au fost pronunțate două hotărâri definitive pentru aceeași faptă penală [2, p.99-116].

O astfel de situație este considerată ca fiind posibilă atunci când făptuitorul nu a știut de existența primei hotărâri, fiindcă altfel ar fi invocat existența acesteia cu ocazia celei de-a doua judecări, sau atunci când făptuitorul nu a știut despre cea de-a doua judecată și nu a putut să invoce autoritatea de lucru judecat [2, p.99-116].

Pentru a fi admisă calea de atac este suficient să se facă dovada existenței celor două hotărâri definitive, fiind indiferentă cauza care a provocat acest *bis in idem*. Condiția este considerată ca fiind îndeplinită chiar dacă pentru aceeași faptă cele două instanțe au dat o încadrare juridică diferită (ex.: una a considerat o înșelăciune, iar cealaltă – abuz de încredere).

În același timp, cu privire la consecințele rămânerii definitive a hotărârii judecătorești sunt indicate a se produce două efecte:

- *unul pozitiv*, care constă într-o eficiență activă numită puterea lucrului judecat și care conferă persoanelor în favoarea cărora au fost pronunțate dispozițiile hotărârii dreptul de a folosi mijloacele legale pentru executarea lor. În același timp, se produce și
- *un efect negativ*, în sensul că se împiedică o nouă urmărire și judecată pentru faptele și pretențiile soluționate prin hotărâre. Acest efect este concretizat în regula *non bis in idem* și este cunoscut sub denumirea de autoritate de lucru judecat care reprezintă un obstacol în calea readucerii în fața organelor judiciare a conflictului de drept penal anterior soluționat, nici chiar sub o altă calificare. Hotărârea străină nu se poate invoca pe cale incidentală înaintea organelor judiciare în cazul în care acea hotărâre se referă la fapte și persoane față de care legea națională este aplicabilă cu titlu principal, în astfel de cazuri regula *non bis in idem* nefiind operantă.

În literatura de specialitate românească se apreciază că pentru ca regula *non bis in idem* să fie aplicată se cer a fi îndeplinite trei condiții:

- a) să existe o hotărâre definitivă de condamnare, de achitare sau de încetare a procesului penal;
- b) identitatea de persoană;
- c) identitatea de obiect, fiind avută în vedere fapta și nu infracțiunea (în cazul în care s-ar da o altă încadrare juridică, s-ar crea posibilitatea de a eluda regula).

Principiul *non bis in idem* se aplică unei hotărâri a unei instanțe dintr-un stat contractant, pronunțată ca urmare a exercitării acțiunii penale, prin care inculpatul este achitat definitiv din cauza prescrierii faptei penale care a stat la baza urmăririi penale. În mod similar, acest principiu se aplică unei hotărâri definitive de achitare pentru lipsa probelor. În sfârșit, acesta acoperă o hotărâre în lipsă, pronunțată de autoritatea judiciară a unui stat membru în afara teritoriului reglementat de Acordul Schengen.

Potrivit principiului „*non bis in idem*”, nimeni nu are voie să fie citat din nou în fața instanței sau pedepsit într-o altă acțiune penală pentru aceeași faptă penală pentru care a fost deja condamnat sau achitat potrivit legii și procedurii penale a unui stat.

Hotărârile judecătorești rămase definitive capătă autoritate de lucru judecat, prezumându-se că ele reflectă adevărul (*res iudicata pro veritate habetur*).

Aceasta este necesară într-un stat de drept, fiind în măsură să statornicească prestigiul justiției și stabilitatea activității jurisdicționale [3].

Non bis in idem este un principiu fundamental, cunoscut în majoritatea sistemelor de drept, potrivit căruia: o persoană nu poate fi cercetată penal decât o singură dată, pentru aceleași fapte.

Principiul *non bis in idem* s-a consolidat în mod treptat și s-a extins prin evoluția dreptului penal în cadrul societăților moderne în ceea ce privește, în special, rolul sancțiunii. Astfel, evoluția modernă a dreptului penal transformă reinsertia persoanei condamnate în societate într-o funcție fundamentală a pedepsei. Prin urmare, aceasta nu mai are ca scop doar să fie aflictivă și descurajantă, ci are ca scop și să favorizeze reinsertia condamnatului. Această reinsertie presupune în mod necesar ca dauna să fie considerată ca definitiv reparată, iar persoana care a fost judecată definitiv să nu mai aibă motiv de a se teme de lege [1].

Principiul *non bis in idem*, ca „*exigență generală de echitate*”, este recunoscut la nivel universal în sistemele juridice naționale [1]. Cu toate acestea, dreptul internațional public nu impune acest principiu statelor și nu a fost considerat ca ținând de noțiunea de proces echitabil consacrată la articolul 6 din CEDO.

Acest principiu se regăsește în majoritatea instrumentelor internaționale, în următoarele acte internaționale:

- art.4 din cel de-al 7-lea Protocol la *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 22 noiembrie 1984. Astfel, potrivit art.4, paragraful 1 din Protocolul 7 la *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* din 22 noiembrie 1984: „*Nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit penal de către jurisdicțiile aceluiași stat pentru săvârșirea infracțiunilor pentru care a fost deja condamnat printr-o hotărâre definitivă conform legii și procedurii penale ale aceluiași stat*”;
- art.14, paragraful 7, al *Convenției internaționale cu privire la drepturile civile și politice* din 19 decembrie 1966;
- art.9 al *Convenției europene de extrădare* (adoptată la Paris la 13 decembrie 1957; în vigoare pentru Republica Moldova din 31 decembrie 1997);
- art.53 al *Convenției europene privind valoarea internațională a hotărârilor represive* (adoptată la Haga la 28 mai 1970; a intrat în vigoare la 26 iulie 1974; ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.19-XVI din 10 februarie 2006, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.35-38);
- art.35 al *Convenției europene privind transferul de proceduri în materie penală* (adoptată la Strasbourg la 15 mai 1972; a intrat în vigoare la 30 martie 1978; ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.320-XVI din 3 noiembrie 2006, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.181);
- lit.e) alin.(1) art.18 al *Convenției privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională* (adoptată la Strasbourg la 8 noiembrie 1990; ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.914-XV din 15 martie 2002, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.43-45; publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2006, vol.35, p.107);
- *Recomandarea nr.R(87)18 a Comitetului de Miniștri către Statele membre cu privire la simplificarea justiției penale* (adoptată de către Comitetul de Miniștri la 17 septembrie 1987, la cea de-a 410-a întrunire a prim-miniștrilor).

Astfel, în conformitate cu prevederile art.9 al *Convenției europene de extrădare*, extrădarea nu se va acorda când persoana reclamată a fost judecată definitiv de către autoritățile competente ale părții solicitate pentru fapta sau faptele pentru care extrădarea este cerută. Extrădarea va putea fi refuzată, dacă autoritățile competente ale părții solicitate au hotărât să nu întreprindă urmăriri sau să pună capăt urmărilor pe care le-au exercitat pentru aceeași faptă sau aceleași fapte.

Potrivit art.53 al *Convenției europene privind valoarea internațională a hotărârilor represive*, o persoană care a făcut obiectul unei hotărâri represive europene nu poate, pentru aceeași faptă, să fie urmărită, condamnată sau supusă executării unei sancțiuni în alt stat contractant:

- a) când a fost achitată;
- b) când sancțiunea aplicată:
 - (i) a fost în întregime executată ori este în curs de executare; sau

(ii) a făcut obiectul unei grațieri ori amnistii purtând asupra totalității sancțiunii sau părții neexecutate a acesteia; sau

(iii) nu mai poate fi executată din cauza prescripției;

c) când judecătorul a constatat vinovăția autorului infracțiunii fără să pronunțe vreo sancțiune.

Totuși, un stat contractant nu este obligat, în afară de cazul în care nu a cerut el însuși urmărirea, să recunoască efectul *non bis in idem*, dacă fapta care a dat loc hotărârii a fost săvârșită împotriva unei persoane, unei instituții, unui bun care are statut public în acest stat sau dacă persoana care a format obiectul judecății avea ea însăși un statut public în acest stat.

În afară de acestea, orice stat contractant în care fapta a fost săvârșită sau este considerată ca atare potrivit legii acestui stat nu este obligat să recunoască efectul *non bis in idem*, dacă nu a cerut el însuși urmărirea.

Potrivit art.54 al aceleiași *Convenții*, dacă începe o nouă urmărire împotriva unei persoane judecate pentru aceeași faptă într-un alt stat contractant, orice perioadă privativă de libertate suferită în executarea hotărârii trebuie redusă din sancțiunea care va fi eventual pronunțată.

În conformitate cu art.35 al *Convenției europene privind transferul de proceduri în materie penală*, o persoană care a făcut obiectul unei hotărâri penale definitive și executorii nu poate fi, pentru aceeași faptă, urmărită, condamnată sau supusă executării unei sancțiuni în alt stat contractant:

a) când aceasta a fost achitată;

b) când sancțiunea impusă:

(i) a fost executată în întregime sau este în curs de executare;

(ii) a fost grațiată sau amnistiată în totalitate sau pentru partea din sancțiunea neexecutată;

(iii) nu mai poate fi executată datorită prescripției;

c) dacă instanța a constatat culpabilitatea autorului infracțiunii, fără să pronunțe sancțiunea.

Dacă o nouă urmărire este intentată împotriva unei persoane judecate pentru aceeași faptă în alt stat contractant, atunci orice perioadă privativă de libertate, efectuată în executarea hotărârii respective, trebuie să fie dedusă din pedeapsa care va fi, eventual, pronunțată. Acest titlu nu va împiedica aplicarea dispozițiilor naționale mai favorabile, care se referă la efectul *non bis in idem* aferent hotărârilor judecătorești pronunțate în străinătate.

Potrivit lit.e) alin.(1) art.18 al *Convenției privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională*, cooperarea în virtutea capitolului prezent poate fi refuzată în cazul în care Partea solicitată consideră că măsura solicitată ar fi împotriva principiului *non bis in idem*.

În corespundere cu *Recomandarea nr.R(87)18 a Comitetului de Miniștri către Statele membre cu privire la simplificarea justiției penale*, sistemele legale care fac deosebire între infracțiunile administrative și penale trebuie să ia măsuri pentru decriminalizarea infracțiunilor, în special a infracțiunilor în masă în domeniul traficului rutier, dreptului fiscal și vamal, cu condiția că sunt minore. La examinarea acestor infracțiuni, unde elementul factual predomină asupra celui moral (intenția de comitere a infracțiunii), toate statele trebuie să utilizeze procedurile sumare sau cele scrise, fără a apela, în primul rând, la serviciile judecătorului. Nu trebuie aplicată nicio măsură fizică de constrângere – în special detenția în arest preventiv.

Sancțiunile aplicate astfel trebuie să fie în principal de natură pecuniară și rata lor, determinată prin lege, în mod normal trebuie să fie fixă și plătită deodată. Sancțiunea care prevede vreo restricție sau privare de drepturi, cu excepția privării de libertate, poate fi impusă în cazuri prevăzute de lege.

Astfel de sancțiuni pecuniare pot fi colectate imediat de către ofițerul care examinează infracțiunea sau, în consecință, bănuitul să fie informat de către organele administrative ori legale competente, în cazul în care pot fi utilizate metode de prelucrare automată a informației pentru colectare, în vederea numărului enorm de cauze spre examinare. Această procedură, care trebuie considerată drept propunere, trebuie să fie supusă unei acceptări exprese sau tacite sau, în caz contrar, plata amenzii, dacă corespunde sancțiunii, să fie echivalentă cu înțelegerea. În cazul unei acceptări tacite, procedura de înștiințare trebuie în mod neechivoc să protejeze drepturile destinatarului.

Acceptarea sau aprobarea acestei propuneri trebuie să înceteze orice urmărire în privința aceluiași fapte (*non bis in idem*). Aceste proceduri nu trebuie să încalce dreptul bănuitului de a-i fi prezentată cauza în fața organului de drept.

În cazul infracțiunilor care sunt minore datorită circumstanțelor cauzei, în care faptele cauzei sunt bine constatate și se cunoaște cu certitudine că persoana învinuită a comis infracțiunea, se poate recurge la proce-

duri simplificate, care reprezintă o procedură în scris efectuată de autoritatea de drept; fără a recurge la etapele de audiere, aceasta ia decizii echivalente cu sentințele, cum ar fi procedura de decizie penală. Decizia penală trebuie să conțină elementele necesare pentru ca acuzatul să fie informat cuvenit despre consecințele în caz de acceptare. Trebuie să i se comunice într-o manieră clară și definită, persoanei în cauză oferindu-i-se timp suficient de a primi consultație juridică la dorința sa. Sancțiunile aplicate prin procedura deciziei penale trebuie să se limiteze la sancțiuni pecuniare și la pierderea drepturilor, cu excepția sentinței cu închisoarea.

Acordul acuzatului la decizia penală poate fi în mod expres sau tacit și autoritatea de drept trebuie singură să facă decizia echivalentă cu sentința de obicei pronunțată, cu toate consecințele legale (aplicarea principiului *non bis in idem*, posibilitatea executării, înregistrării în dosarul penal).

Totuși, un stat contractant nu este obligat, cu excepția cazului când el însuși a solicitat urmărirea, să recunoască efectul *ne bis in idem*, dacă fapta care a dat loc judecății a fost comisă împotriva unei persoane, instituții sau unui bun ce are un caracter public în acest stat, sau dacă persoana judecată ocupa o poziție publică în acest stat.

În plus, un stat contractant în care a fost comisă fapta respectivă sau este considerată ca fiind comisă conform legii acestui stat nu este obligat să recunoască efectul *non bis in idem* decât atunci când statul însuși a solicitat urmărirea.

Principiul *non bis in idem* este obligatoriu doar pentru statul în care a fost pronunțată o hotărâre penală (la nivel național), ceea ce nu împiedică alte state să înceapă sau să continue procedurile penale pentru aceeași faptă.

La nivelul Uniunii Europene, nicio persoană nu poate fi urmărită sau pedepsită penal pentru o infracțiune pentru care a fost deja achitată sau condamnată în interiorul Uniunii, printr-o hotărâre definitivă. O contribuție deosebită sub acest aspect este atribuită Convenției de aplicare a Acordului Schengen. Convenția obligă la aplicarea principiului între Statele Membre la un nivel transnațional. Convenția introduce în ordinea juridică a Statelor Membre ale Uniunii Europene un *non bis in idem* care rezultă din hotărârile de condamnare sau de achitare ce au fost pronunțate în alte State Membre.

În materia cooperării penale, fără a intra în detalii, amintim că principiul *non bis in idem* acoperă două aspecte sau idei juridice distincte:

- *interdicția unei a doua urmăririi penale pentru aceeași faptă cu privire la aceeași persoană și*
- *principiul luării în considerare, care înseamnă că atunci când există deja o condamnare pentru aceeași infracțiune în altă țară, noua decizie trebuie să țină seama de aceasta, astfel încât să reducă cea de a doua condamnare.*

Primul aspect este întemeiat pe exigențele de securitate juridică, în timp ce al doilea reflectă mai degrabă pe cele de echitate, al căror instrument este principiul proporționalității.

O condiție suplimentară în cazul unei hotărâri de condamnare ar fi ca aceasta:

- să fie executată;
- să fie în curs de executare *sau*
- să nu mai poată fi executată, potrivit legii statului de condamnare.

Aici pot să apară întrebări de felul:

- această ultimă condiție acoperă cazurile de grațiere și de amnistie?
- hotărârile pe care se poate întemeia aplicarea principiului *non bis in idem* se limitează numai la hotărârile instanțelor sau includ și deciziile autorităților de urmărire penală, atunci când acestea pun capăt definitiv urmăririi penale și, eventual, urmând a se stabili în ce condiții?

Noțiunea *idem* face trimitere la elementele care trebuie considerate ca fiind deja judecate. Poate fi vorba, într-o concepție favorabilă persoanelor, numai *despre identitatea actelor materiale* sau chiar, într-o accepțiune mai restrictivă, *despre identitatea infracțiunilor*.

În ceea ce privește noțiunea *bis*, aceasta înseamnă că sancțiunea pronunțată de o instanță a unui stat contractant „a fost executată” sau „este în curs de executare”, în sensul că aceasta acoperă situația în care inculpatul a fost deja condamnat la pedeapsa închisorii cu suspendare.

În schimb, această noțiune nu acoperă cazul în care inculpatul a fost pentru scurt timp reținut și/sau arestat preventiv, inclusiv când, potrivit legislației statului de condamnare, această privare de libertate trebuie dedusă din durata pedepsei închisorii ce va fi executată ulterior.

Sub aspectul asistenței judiciare, principiul *non bis in idem* ridică întrebarea dacă autorităților naționale sau străine (în funcție de poziția pe care o au) li se solicită asistența într-o cauză, în care acestea au pronunțat deja o hotărâre definitivă sau efectuează cercetări.

Răspunsul este diferit în funcție de situațiile care pot apărea:

- persoana a fost achitată;
- persoana a executat deja pedeapsa;
- cercetarea penală este în curs;
- asistența este solicitată pentru cercetarea participanților la săvârșirea infracțiunii;
- asistența este solicitată pentru revizuirea hotărârii definitive.

La fel, în cazul infracțiunilor de trafic de droguri sau al altor infracțiuni care cunosc mai multe modalități normative, asistența judiciară poate fi acordată sau nu.

Dubla incriminare nu înseamnă că statul solicitat și statul solicitant trebuie să aibă prevederi penale identice sau ca obiectul infracțiunii să fie același (aceleași bunuri sau valori), fiind suficient ca faptele descrise în cererea de asistență să intre sub incidența (să corespundă) uneia din prevederile legii naționale. Sub aspectul aplicării legii penale în timp, are relevanță data la care se dispune una din măsurile solicitate.

Acest principiu se aplică în egală măsură procedurilor de stingere a acțiunii penale prin care ministerul public al unui stat membru pune capăt, fără intervenția unei instanțe, acțiunii penale începute în acest stat, după ce inculpatul și-a îndeplinit anumite obligații și, în special, a achitat o sumă de bani stabilită de ministerul public.

În schimb, principiul *non bis in idem* nu se aplică unei decizii a autorităților judiciare dintr-un stat membru prin care se declară clasarea cauzei, după ce ministerul public a decis să nu continue acțiunea penală numai pentru motivul că a fost începută urmărirea penală într-un alt stat membru împotriva aceluiași inculpat și pentru aceleași fapte, în absența oricărei aprecieri pe fond.

Specialitatea asistenței judiciare. Potrivit principiului specialității, autoritățile statului solicitant nu au dreptul să folosească actele obținute ca urmare a executării cererii în alte scopuri decât cele pentru care a fost solicitată asistența (spre exemplu, în vederea cercetării unei persoane, folosirea actelor ca mijloace de probă într-o altă cauză privind o infracțiune pentru care asistența nu este admisibilă).

Obligația respectării specialității poate decurge

- *dintr-un tratat, bilateral sau multilateral;*
- *din asigurarea acordată la cererea statului solicitat (atunci când asistența este acordată pe bază de reciprocitate).*

În cazul tratatelor multilaterale o astfel de obligație nu este prevăzută expres în text, statele parte putând formula însă rezerve, potrivit cărora acestea își rezervă dreptul de a acorda asistența sub condiția respectării regulii specialității. Chiar și în cazul tratatelor în care o astfel de reglementare există, ea este prevăzută nu ca o obligație, ci ca o posibilitate. În cazul în care o astfel de rezervă nu a fost formulată sau dacă asistența este acordată pe bază de reciprocitate, regula specialității se aplică după cum autoritățile solicitate impun sau nu, la data remiterii actelor efectuate în soluționarea cererii, o astfel de obligație.

Răspunsul la cererea de asistență trebuie să cuprindă numai acele acte care sunt solicitate de către autoritățile străine sau cele care ar putea avea relevanță pentru acestea (în niciun caz nu se va transmite întreg dosarul).

Pentru a-și găsi aplicarea principiul *non bis in idem*, trebuie să existe o primă procedură penală care s-a finalizat printr-o hotărâre de condamnare sau de achitare definitivă a unei persoane împotriva căreia s-a formulat o acuzație în materie penală, iar autoritățile să demareze o a doua procedură penală (*elementul bis*), pentru aceeași faptă (*elementul idem*) cu privire la aceeași persoană [2, p.99-116].

În această a doua procedură, fie în faza urmăririi penale, fie în faza judecătii, acuzatul va putea invoca excepția autorității de lucru judecat și se va dispune neînceperea urmăririi penale sau încetarea urmăririi penale, iar instanța de judecată va dispune încetarea procesului penal.

Sintetizând cele expuse, putem spune că o persoană se bucură de trei garanții distincte: *nu poate fi urmărită, judecată sau pedepsită de două ori pentru aceeași faptă.*

Problema majoră în cazul aplicării principiului *non bis in idem* este corelarea a celor două niveluri de drept – *nivel național și nivel internațional*. Această problemă este stipulată în Statutul de la Roma [5].

Potrivit prevederilor din alin.(1) art.20 al Statutului de la Roma (*Non bis in idem*) cu excepția dispozițiilor contrare ale acestui statut, *nimeni nu poate fi judecat de Curte pentru actele constitutive de crime pentru care a fost deja condamnat sau achitat de aceasta.*

Mai mult, conform alin.(2) art.20 al acestui act normativ internațional, nimeni nu poate fi judecat de către o altă instanță pentru o crimă prevăzută la art.5 pentru care a fost deja condamnat sau achitat de către Curte.

În alin.(3) art.20 se conține următoarea precizare: *oricine a fost judecat de către o altă instanță pentru un comportament căzând de asemenea sub prevederile art.6, 7 sau 8 nu poate fi judecat de către Curte decât dacă procedura în fața altor instanțe:*

- a. *avea ca scop să sustragă persoanele în cauză responsabilității penale pentru crime ce țin de competența Curții; sau*
- b. *nu a fost condusă în mod independent sau imparțial, cu respectarea garanțiilor prevăzute de dreptul internațional, ci într-un mod care, în circumstanțele date, era incompatibil cu intenția de a acționa persoana în justiție.*

Pe cale de consecință, reieșind din prevederile art.20 din Statutul de la Roma, expresia „*nu de două ori același lucru*” desemnează că Curtea Penală Internațională nu poate examina una și aceeași cauză:

- dacă Curtea Penală Internațională s-a expus decisiv asupra cauzei și, prin urmare, nu mai poate să o examineze din nou;
- dacă Curtea Penală Internațională s-a expus decisiv asupra cauzei și atunci nicio instanță nu poate să examineze aceeași faptă;
- atunci când instanța națională s-a pronunțat asupra cauzei, Curtea Penală Internațională nu o mai poate examina.

Astfel, cum corect subliniază Surlan Tijana, expresia „*non bis in idem*” este unificată și nu are importanță dacă prima hotărâre a fost pronunțată de o instanță națională sau internațională (în cazul nostru – *Curtea Penală Internațională* – n.a.) [6]. Această abordare presupune că efectele principiului *non bis in idem* se extind pornind de la nivelul național, determinat și limitat la o unitate teritorială, spre nivelul internațional.

Atât instanțele naționale, pe de o parte, cât și Curtea Penală Internațională, pe de altă parte, sunt obligate să recunoască deciziile adoptate de fiecare și să le pună în executare.

De specificat că în cazul în care hotărârea judecătorească a fost emisă de către o instanță națională, în limitele interpretării principiului *non bis in idem*, se aplică prezumția conform căreia instanța a fost împuternicită să examineze cauza penală în baza legislației naționale.

Din punctul de vedere al dreptului tratatelor și în baza principiilor generale ale dreptului internațional public, „*o altă instanță*” (expresie întâlnită în alin.(3) art.20 al Statutului de la Roma) va însemna doar instanța națională a unui stat membru la Statutul de la Roma. Totodată, dacă noi vom aplica principiul jurisdicției universale, atunci vom observa că sintagma „*o altă instanță*” se va referi la oricare instanță națională din lume.

În acest sens, observăm că în alin.(1) art.12 acest document internațional invocă următoarele: „*Un stat care devine parte la Statut recunoaște prin aceasta competența Curții cu privire la crimele prevăzute la art.5*”, iar în calitate de acuzat poate fi, în mod excepțional, doar naționalul unui stat membru, ceea ce este prevăzut în mod expres la alin.(3) art.20 din Statut. Trebuie de specificat că jurisdicția Curții Penale Internaționale se răsfrânge asupra statelor care nu sunt membre la Statutul de la Roma doar printr-un acord special.

Observând că principiul jurisdicției universale nu este menționat în acest document internațional, ne putem pomeni în fața situației în care o persoană să fie de două ori condamnată pentru săvârșirea unei și aceleiași fapte, ceea ce constituie violarea principiului *non bis in idem*.

Lipsa relațiilor armonioase dintre jurisdicția exclusivă, jurisdicția universală și jurisdicția Curții Penale Internaționale se întemeiază pe principiul cetățeniei persoanei acuzate sau pe principiul teritorialității (locul unde fapta a fost săvârșită). O astfel de situație conduce la confuzie când o persoană este judecată de două ori pentru una și aceeași faptă, însă principiul *non bis in idem* nu este încălcat după cum reiese din conținutul textului din Statut. Totodată, din punct de vedere fundamental, violarea acestui drept există din momentul în care persoana a fost condamnată de două ori.

Termenul „*aceeași*” se referă la aceeași faptă, acțiune, conduită, sau aceeași infracțiune, aceeași apreciere juridico-penală a faptei, a conduitei, a actului. Observăm lipsa de uniformitate la acest capitol a articolului 20 din Statutul de la Roma.

Așadar, conform alin.(1) art.20 din Statut, Curtea Penală Internațională interzice o altă judecare a aceleiași fapte care constituie temei pentru infracțiunea pentru care persoana deja a fost condamnată sau achitată.

Subliniem că alin.(2) art.20 din Statut se referă la situații în care persoana a fost condamnată sau achitată de către Curtea Penală Internațională și interzice unei alte instanțe să examineze persoana în cauză pentru fapta prevăzută la art.5.

În același timp, alin.(3) art.20 din Statut acoperă situații când persoana a fost condamnată anterior de către o altă instanță pentru săvârșirea faptelor infracționale prevăzute la articolele 6, 7 și 8 din Statut, articole care interzic Curții Penale Internaționale să judece aceeași persoană pentru aceleași fapte.

Situația descrisă în alin.(1) art.20 din Statut este clară și nu provoacă inexactități de interpretare, deoarece cade sub jurisdicția aceleiași Curți.

Este inadmisibil ca una și aceeași faptă infracțională să formeze diferite componente infracționale. Potrivit Statutului, Curtea Penală Internațională urmează să delimiteze faptele infracționale.

Cu toate că crimele infracționale sunt similare, iar latura lor obiectivă poate fi aproape identică, alte elemente în baza cărora se efectuează delimitarea pot fi diferite. Astfel, ar fi imposibil de a concluziona că una și aceeași faptă de omor intenționat împotriva uneia și aceleiași victime să formeze atât crime contra umanității, cât și crime de război. Conceptul aplicat în acest alineat se impune a fi soluție perfectă; prin urmare, acesta nu poate fi limitat doar la o anumită faptă sau conduită infracțională. Principiul *non bis in idem* poate fi aplicat pe deplin când fapta și conduita sunt examinate împreună și când suntem în prezența faptei identificate și legii penale corect determinate.

Ținem să precizăm că efectul hotărârilor emise de Curtea Penală Internațională față de deciziile naționale este un pic diferit în comparație cu efectul hotărârilor naționale față de deciziile Curții Penale Internaționale. Impactul deciziilor Curții Penale Internaționale este cu mult mai îngust decât impactul hotărârilor naționale față de deciziile Curții Penale Internaționale.

În prima situație, dacă Curtea Penală Internațională a condamnat o persoană pentru crimă contra umanității, atunci instanța națională poate să o condamne pe aceeași persoană pentru omor intenționat, deoarece acestea sunt două infracțiuni diferite. Totodată, dacă instanța națională examinează cazul și condamnă persoana pentru săvârșirea omorului intenționat, Curtea Penală Internațională nu poate să condamne aceeași persoană pentru săvârșirea crimei contra umanității bazată pe aceeași faptă de omor intenționat, deoarece această faptă deja este sancționată de către instanța națională.

Impactul hotărârii unei instanțe naționale va fi același chiar dacă instanța a emis sentința de achitare a persoanei, spre exemplu: persoana învinuită în săvârșirea omorului intenționat nu poate fi supusă procedurii penale din partea Curții Penale Internaționale pentru săvârșirea crimelor contra umanității în forma obiectivă de omor intenționat.

Astfel, analizând conceptul *non bis in idem* stipulat în Statutul de la Roma, concluzionăm că acesta este relevant față de deciziile adoptate de Curtea Penală Internațională. Cum am și menționat *supra*, scopul principal al acestui principiu este de a proteja individul de la proceduri penale pentru una și aceeași faptă, precum și de a preveni examinarea judiciară a uneia și aceleiași fapte de către două sau mai multe instanțe care o examinează. Suplimentar, rezonabilitatea principiului *non bis in idem* este justificată prin economii procedurale și valori existente ale justiției democratice.

Aparent, nu este garantat ca individual să nu fie judecat doar o singură dată pentru aceeași faptă. E posibil ca Curtea Penală Internațională să examineze împotriva unei persoane o cauză, iar instanța națională să examineze o altă cauză, chiar dacă aceste cauze vor fi pornite pentru una și aceeași în esență faptă infracțională. Spre regret, o atare situație juridică nici pe de-a-proape nu asigură protecția individului, și acesta *de iure* va fi condamnat de două ori, trecând de fapt două proceduri.

Dacă statul evită urmărirea penală a persoanei pentru săvârșirea crimelor internaționale și califică fapta infracțională doar ca una ordinară sau demonstrează prin alte metode nedorite de a ține cont de prevederile dreptului penal internațional, atunci Curtea Penală Internațională își va asuma jurisdicția.

În conformitate cu această explicație, rolul Curții Penale Internaționale este cu mult mai larg decât simpla funcție de control și complementaritate la proceduri naționale. Funcția de control se referă nu doar la probleme de corectitudine sau incorectitudine procesuală de pornire a urmăririi penale sau de emiteră a hotărârii judiciare, ci cuprinde și verificarea aprecierii juridice corecte a faptei infracționale săvârșite.

Din punctul de vedere al justiției și al răspunderii penale, nu este atât de ușor și simplu să pedepsești o persoană pentru o infracțiune. Pedepsa nu își atinge scopul dacă fapta infracțională nu este corect calificată. Astfel, printre scopurile puse spre realizare în fața Curții Penale Internaționale se regăsește și protecția drepturilor omului împotriva atrocităților contra umanității și de război. Prin urmare, Curtea Penală Internațională urmează să joace un rol primordial în urmărirea și condamnarea persoanelor responsabile pentru săvârșirea atrocităților internaționale.

Dacă instanța națională a condamnat persoana la închisoare pentru săvârșirea infracțiunii de omor, atunci, în cazul în care persoana a ispășit parțial pedeapsa aplicată, Curtea Penală Internațională urmează să ia în considerare perioada ispășită de condamnat (alin.(2) art.78 din Statut). Așadar, se poate întâmpla că persoana deja își ispășește pedeapsa cu închisoarea timp de trei ani, iar Curtea Penală Internațională își asumă jurisdicția în baza lit.a) și lit.b) alin.(3) art.20 din Statutul de la Roma și o condamnă pentru omor ca crimă contra umanității la 20 ani de închisoare.

Se primește că persoana urmează a fi condamnată în total la 23 ani de închisoare, iar cei trei ani aplicați în baza hotărârii instanței naționale pot fi considerați de Curtea Penală Internațională ca o hotărâre incorectă și obținută în mod decepționat, fiindcă fapta de omor comisă nu este un omor ordinar, ci constituie crimă contra umanității.

Din punctul de vedere al persoanei condamnate, o astfel de hotărâre este extrem de incorectă și injustă, deoarece aceasta devine victima procedurii penale naționale și a celei internaționale. Mai mult, majoritatea statelor prevăd și instituția grațierii și amnistiei, ceea ce este exclus conform Statutului de la Roma.

În această ordine de idei, menționăm că potrivit lit.(d) alin.(1) art.17 din Statut, o cauză este considerată inadmisibilă de către Curte dacă „cauza nu este suficient de gravă pentru a i se da curs de către Curte”. Totodată, Statutul nu explică ce ar cuprinde noțiunea „suficient de gravă”. În opinia noastră, o astfel de situație se impune a fi ca inadmisibilă, deoarece prin prezența acestei lacune se încurajează persoane care, în speranța că fapta lor nu va fi considerată suficient de gravă, vor continua să comită fapte infracționale.

În acest perimetru de discuții științifice putem sesiza un punct slab al Statutului de la Roma ce ține de implementarea principiului *non bis in idem*, și anume – apare întrebarea: de ce fapta de agresiune este omisă? Cu toate că răspunsul poate fi diferit, se impune a fi absolut inacceptabilă situația creată, deoarece, în opinia noastră, atât timp cât lipsește referirea expresă a principiului *non bis in idem* față de crimele de agresiune, se creează pericolul obiectiv pentru indivizi care pot fi condamnați de două ori pentru una și aceeași faptă.

Un alt punct slab este faptul că Statutul nu prevede careva excepții de la efectul *non bis in idem* în cazul faptelor infracționale „*ordinare*”. Reieșind din compararea Statutului Tribunalului Internațional Penal pentru Rwanda și a Statutului Tribunalului Internațional Penal pentru fosta Iugoslavie, observăm că noțiunea de crimă ordinară este extrem de vagă și conținutul ei diferă de la o situație la alta.

Reieșind din aceste circumstanțe, Curtea Penală Internațională decide în fiecare caz aparte dacă fapta infracțională este una ordinară sau are un caracter internațional.

Bibliografie:

1. *Fundamentele principiului ne bis in idem*. Hotărârea Kretzinger (C-288/05, EU:C:2007:441); Hotărârea Kraaijenbrink (C-367/05, EU:C:2007:444); Hotărârea Bourquain (C-297/07, EU:C:2008:708); Hotărârea Turanský (C-491/07, EU:C:2008:768); Hotărârea Spasic (C-129/14 PPU, EU:C:2014:586); Hotărârea M (C-398/12, EU:C:2014:1057) http://euroquod.ro/dokuwiki/lib/exe/fetch.php?media=capitolul_5_-_ne_bis_in_idem.pdf (Accesat: 29.11.2015).
2. GORUNESCU, M. Accente europene ale principiului *non bis in idem*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu. Seria „Științe Juridice”*, 2010, nr.10, p.99-116.
3. PĂTRĂUȘ, M. *Principiul „non bis in idem” în lumina jurisprudenței europene și naționale*. http://www.hamangiu.ro/upload/cuprins_extras/buletinul-rețelei-judiciare-romane-in-materie-penala-anul-ii-2013_extras.pdf (Accesat: 29.11.2015)
4. *Principii ale cooperării internaționale în privința depistării, arestării, extradării și pedepsirii indivizilor vinovați de crime de război și crime împotriva umanității*. <http://www.arduph.ro/wp-content/uploads/2014/02/Principii-ale-cooperării-internaționale-în-privința-depistării-arestării-extradării-și-pedepsirii-indivizilor-vinovați-de-crime-de-război-și-crime-împotriva-umanității-3-dec.-1973.pdf> (Accesat: 15.12.2015)
5. Rome Statute of the International Criminal Court. *Text of the Rome Statute circulated as document A/CONF.183/9 of 17 July 1998 and corrected by process-verbau of 10 November 1998, 12 July 1999, 30 November 1999, 8 May 2000, 17 January 2001 and 16 January 2002. The Statute entered into force on 1 July 2002*. https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (Accesat: 13.12.2015)
6. SURLAN, T. *Ne bis in idem in Conjunction with the Principle of Complementarity in the Rome Statute*. http://www.esil-sedi.eu/sites/default/files/Surlan_0.PDF (Accesat: 12.12.2015)

Prezentat la 16.12.2015